

A védelmi felelősség koncepciójának alkalmazása Líbiában

Bevezetés

Jelen tanulmány a védelmi felelősség (*Responsibility to Protect* – R2P) kérdéskörével foglalkozik, figyelmet fordítva a koncepció⁵⁶ rendezetlen elemeire, úgymint a beavatkozás és a be nem avatkozás kérdésére, továbbá arra, hogy mely nemzetközi szervezetek adhatnak legitim felhatalmazást az intervenció megindítására az emberi jogok súlyos és szisztematikus megsértése, népirtás vagy polgárháború esetében.

Az R2P a humanitárius intervenció egy továbbgondolt változata, amelynek keretén belül az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) a beavatkozást a nemzetközi közösség kötelezettségévé és felelősségévé emelte annak érdekében, hogy megelőzzék az újabb potenciális népirtásokat a világban.⁵⁷ A tanulmány két fő részre osztható: az első rész elméleti áttekintést nyújt az R2P kialakulásáról, a biztonságelméletekben elfoglalt helyéről és a koncepció dilemmáiról, a második rész pedig a 2011-es líbiai beavatkozás példáján keresztül mutatja be az ENSZ Biztonsági Tanácsának (BT) álláspontját a beavatkozás szükségességéről és az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (*North Atlantic Treaty Organization* – NATO) által koordinált végrehajtásáról. Az R2P-koncepciót, amelyet a 2005-ös Világcsúcson⁵⁸ az ENSZ Közgyűlés határozat formájában fogadott el,⁵⁹ 2001-ben fogalmazta meg a kanadai kormány vezetésével az Intervenció és Állami Szuverenitás Nemzetközi Bizottsága (*International Commission on Intervention and State Sovereignty* – ICISS). Az ENSZ Világcsúcson elfogadott záródokumentum 138–139. pontjai a következőképpen rendelkeznek:

„A nemzetközi közösségnek az ENSZ-en keresztül az is felelőssége, hogy a megfelelő diplomáciai, humanitárius és egyéb békés eszközöket bevesse az Alapokmány VI. és VIII. fejezete értelmében... annak érdekében, hogy a népeket megvédje a népirtástól, háborús bűnöktől, etnikai tisztogatástól és az emberiség elleni bűntettektől”.⁶⁰

A záródokumentum továbbá kiemelt jelentőségű problémának értékeli az állami erőszakot (népirtás, emberi jogok súlyos és tömeges megsértése, polgárháború), valamint kijelenti,

⁵⁶ Nincs általánosan elfogadott fogalmi behatárolása a Védelmi Felelősségnek (R2P). A tanulmányban is idézett szerzők a következőképpen nevezik: elv (Biedermann), keretrendszer (Herta), norma (GlobalR2P), Aidan pedig nem nevezte meg. Jelen tanulmányban az R2P-t koncepciónak tekintjük.

⁵⁷ Global Center for Responsibility to Protect: *What is R2P?*

⁵⁸ A Millenniumi fejlesztési célokat (*Millennium Development Goals* – MDGs) az ENSZ 2000-ben tartott millenniumi találkozóján (*Millennium Summit*) fogadták el. A találkozó 'follow-up' konferenciájaként rendezték meg a 2005-ös ENSZ Világcsúcsot (*World Summit*).

⁵⁹ Biedermann Zsuzsanna: A védelem felelőssége. *Nemzet és Biztonság*, 5. (2012), 1. 54.

⁶⁰ United Nations General Assembly: *Resolution 60/1 2005: World Summit Outcome*. 2005. október 24. 30.

hogy az állam kifejezett felelőssége megvédeni állampolgárait, és amennyiben ebben kudarcot vall, akkor a nemzetközi közösség felelős és köteles beavatkozni.⁶¹

A 2011-es líbiai beavatkozást, amelynek végrehajtását e tanulmány keretein belül bemutatjuk, több kutató is az R2P első igazi megvalósulásának tekintette,⁶² habár ez az állítás a szakértők között vitatott.⁶³ Az ICISS-jelentés meghatározza az R2P *négy alapvető célkitűzését*,⁶⁴ amely szempontok szerint értékelésre kerül az ENSZ és a NATO 2011-es beavatkozása Líbiában. A négy alapvető célkitűzés a következő: az *első* a beavatkozás céljának, módjának és folyamatának egyértelmű meghatározása; a *második* a fegyveres erő alkalmazhatósága kizárólagosan abban az esetben, amikor már minden más szankciót bevetettek, és azok hatástalannak bizonyultak; a *harmadik* a katonai beavatkozás céljainak elérése az emberi veszteségek és egyéb károk minimalizálásának figyelembevételével; a *negyedik* pedig az intervencióban részt vevő államok vagy nemzetközi szervezetek felelőssége a célországban lévő béke és biztonság hosszú távú és fenntartható megteremtésében.

A humánbiztonság és az R2P kialakulása

A világ kimerült az egy évszázadon belül lezajló két világháborúban, amelynek végén Európának szembesülnie kellett a háború következményeivel: a hatalmas embervesztéssel és a brutális népirtásokkal. Ennek következtében az államok részéről megnőtt az igény az egymás közötti konfliktusok békés módon történő rendezésére. Így, miközben a hidegháború alatt minden a két tábor – az USA, valamint a Szovjetunió – szembenállásáról szólt, a biztonsági tanulmányokkal foglalkozó akademikusok és politikusok egy része kritikus szemmel kezdett el tekinteni az addigi államközpontú realista biztonságfelfogásra, amely szerint az államok határait, területi integritására és állampolgáraira az egyetlen fenyegetést egy másik állam katonai ereje jelentheti. A formálódó új világrend során kibővült a biztonság fogalma, valamint a kihívások és fenyegetések köre is kiszélesedett, amelynek következtében több új elmélet is született a háborúk elkerülésére és az új globális kihívások kezelésére. Az új elméletek közül egyre több elképzelés – a korábban alkalmazott államfókuszú gondolkodásmóddal szemben – az egyénre koncentrált. A formálódó új világrend során kialakult szemléletek közül kiemelendő a kritikai biztonsági tanulmányok (*critical security studies*) irányzata. Ez a szemlélet az egyént mint a társadalom tagját helyezte a középpontba.⁶⁵ A kritikai biztonsági tanulmányok nyomában alakult ki a humánbiztonság elmélete, és ezzel egyetemben az R2P

⁶¹ United Nations General Assembly (2005) i. m. 30.

⁶² Alex J. Bellamy: Whither the responsibility to protect? Humanitarian intervention and the 2005 World Summit. *Ethics and International Affairs*, 20. (2006), 2. 143–169.

⁶³ Aidan Hehir: The permanence of inconsistency: Libya: The Security Council, and the responsibility to protect. *International Security*, 38. (2013), 1. 137–159.

⁶⁴ Global Centre for the Responsibility to Protect: The responsibility to protect: report of the international commission on intervention and state sovereignty (2001. december 1.).

⁶⁵ Alan Collins (szerk.): *Contemporary security studies*. Oxford, Oxford University Press, 2010. 2nd edition. 85–90.

fogalma is. A humánbiztonság koncepciójában kifejezetten az egyént érő erőszak és nélkülözés (például: éhínség, szegénység) kérdését vizsgálják. A hidegháborút követően, amikor az államok már nemcsak a szuverenitásukat veszélyeztető katonai szektorból érkező fenyegetésekre koncentráltak, előtérbe került az állam és az egyén viszonyában fellépő emberi jogok súlyos és tömeges megsértése (politikai erőszak, üldöztetés, népirtás stb.) esetében a nemzetközi közösség felelőssége a beavatkozásra.⁶⁶

A II. világháború óta számos egyezmény született az államok között, amelyekben elismerték, hogy felelősséggel tartoznak állampolgáraik biztonságáért és jogaik védelméért. Ilyen egyezmény például az 1945-ös ENSZ Alapokmány (2. cikk, 7. pont); az 1948-as népirtásról szóló egyezmény (*The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*); az 1965-ös faji diszkrimináció megszüntetéséről szóló egyezmény (*The Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*); az 1966-os nemzetközi megállapodás a civil és politikai jogokról; vagy az 1984-es egyezmény a kínzás tilalmáról.⁶⁷

A hidegháborút követően az államoknak korábban nem ismert kihívásokkal kellett megbirkóznia, amelyek kezelése új eszköztár kialakítását igényelte. Az ENSZ BT, Egyesült Államok által vezetett, 1990-es iraki beavatkozása során a nemzetközi közösségnek egy újfajta humanitárius katasztrófával kellett szembenéznie, az iraki kurdok elnyomásával. Ezt követően pedig Európa egy újabb etnikai tisztogatás szemtanúja lett a délszláv háborúban.

Az ENSZ nem kezelte elég gyorsasággal, felkészültséggel, odafigyeléssel és eredményességgel a történeteket sem Szomáliában 1993-ban,⁶⁸ sem Ruandában 1994-ben,⁶⁹ sem a boszniai Srebrenicában 1995-ben, amely mélyítette a humanitárius katasztrófákat.

Az 1990-es években Kanada és Japán komoly szószólói voltak a humánbiztonság koncepciójának, amelyet külpolitikájukba is beépítettek. Bár mindkét ország ugyanazt az elméletet hirdette, és alapvető céljuk is azonos volt, vagyis az egyén védelme, mégis, gyakorlati megvalósításuk eltért egymástól. Kanada a *szűk* (*freedom from fear* = félelemtől mentes) megközelítést követte, az egyéneket érő közvetlen erőszakkal foglalkozott, tehát az emberi jogok súlyos és tömeges megsértésével. Így például erre hivatkozva Kanada komolyan támogatta a humanitárius intervenciókat, valamint a leszerelési folyamatokat a hidegháború után. Ezzel szemben Japán a humánbiztonság *tág* (*freedom from want* = nélkülözéstől mentes) megközelítésében hitt, és ő a nemzetközi fejlesztéspolitikára helyezte a hangsúlyt.⁷⁰ Kanada közreműködésével 1999-ben létrejött a Human Security Network, amely fórumként szolgált az államok számára a koncepció megismerésére és fejlesztésére. 2001-ben Kanada vezetésével létrehozták az ICISS intézményét. Az ICISS 2001-ben kiadta a *Védelmi Felelősség* című jelentését, amely egy új korszak

⁶⁶ The responsibility to protect. (2001) i. m. 14.

⁶⁷ Aidan Hehir: From human security to the responsibility to protect: the co-option of dissent? *Michigan State International Law Review*, 23. (2015), 3. 683.

⁶⁸ 1992 és 1993 között éhínség dúlt Szomáliában.

⁶⁹ 1994-ben a hutu–tuszi konfliktus során népirtás történt.

⁷⁰ Péczeli Anna: A humán biztonság elmélete és gyakorlata, Kanada és Japán példáján. *Grotius*, (2011). 1–13.

nyitányát jelentette a humanitárius intervenciók történetében. Az R2P koncepciójának megszavazásakor az ENSZ tagállamai elfogadták, hogy felelősségük szavatolni saját állampolgáraik biztonságát. Amennyiben saját állampolgáraik vonatkozásában az emberi jogok súlyos és tömeges megsértését követik el, a nemzetközi közösség köteles beavatkozni. Az R2P ebben a tekintetben abban különbözik a humanitárius intervenciótól, hogy a beavatkozás lehetőségét a nemzetközi közösség kötelezettségévé tette.

Beavatkozás vagy be nem avatkozás?

Mivel az R2P gyakorlatilag egy másik állam határainak és szuverenitásának megsértésével jár, felmerül a beavatkozás legitimitásának kérdése. Az ENSZ Alapokmány második cikkének negyedik pontja kimondja: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.”⁷¹ Tehát az ENSZ BT csak abban az esetben élhet a fegyveres erőszak lehetőségével, ha valamely állam veszélyezteti a nemzetközi békét és biztonságot. Olyan esetekben, amikor maga az állam részesíti elnyomásban az állampolgárokat, és ez veszélyt jelent a nemzetközi békére és biztonságra, az ENSZ kötelességének és felelősségének érzi a beavatkozást. Ezt az ENSZ az Alapokmány hetedik fejezetével legitimálja, vagyis a 39. cikkben leírtak szerint „A Biztonsági Tanács megállapítja a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő támadó cselekménynek fennforgását és vagy megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz afelett, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében a 41. és 42. cikkek alapján foganatosítani.”⁷²

A beavatkozás és be nem avatkozás kérdésében mindig is megosztottságot mutattak az államok, ahogyan az a 2011-es líbiai polgárháborúnál is látható. Az ENSZ BT öt állandó tagja esetében Kína és Oroszország nem támogatták és visszautasították Líbia területi épségének megsértését, míg Franciaország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok morális kérdésként felelősségüknek tekintették a beavatkozást. Nicholas Wheeler az intervenciót támogatók és ellenzők két táborát pluralistáknak (*pluralists*, mint Líbia esetében Kína és Oroszország) és szolidaristáknak (*solidarists*, mint Líbia esetében Franciaország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok) nevezi. Wheeler szerint a pluralisták úgy gondolják, hogy a nemzetközi közösséget államok alkotják, és a közösségre vonatkozó szabályokat is az államok hozták létre az állam érdekeit előtérbe helyezve. A pluralisták szerint nincsen általánosan elfogadott nemzetközi konszenzus a humanitárius intervenciókról, sőt olyan nemzetközi szervezet sem létezik, amely képes lenne erről objektív döntést hozni anélkül, hogy figyelembe venné az állami érdekeket. Továbbá a beavatkozás során féltik saját katonáik és állampolgáraik életét,

⁷¹ United Nations: *Charter of the United Nations*. II/4. San Francisco, 1945. 06. 26.

⁷² United Nations: *Charter of the United Nations*. VII/39. San Francisco, 1945. 06. 26.

valamint nem tartják helyesnek e célból felhasználni erőforrásaikat, kivéve, ha az adott térséghez valamilyen komoly nemzeti vagy gazdasági érdekük fűződik.⁷³ Michael Walzer azt írja, „Senkinek sincs joga ahhoz, hogy másokat szabadságra kényszerítsen”. Walzer álláspontja a pluralista nézeteket erősíti. Szerinte a nemzetközi kapcsolatokban az egyetlen bűncselekmény az agresszió, amelynek értelmében a humanitárius intervenció is annak tekinthető.⁷⁴

A pluralistákkal szemben a szolidaristák számára az egyén jelenti a nemzetközi közösség alapvető egységét, és elfogadják azt a tényt, hogy az egyének alanyi joga rendelkeznek emberi jogokkal. A szolidaristák esetében az intervencióval kapcsolatban az a kérdés merül fel, hogy az emberi jogok milyen szintű megsértése jelenthet olyan humanitárius katasztrófát, amely indokoltá teszi az intervenció szükségességét.⁷⁵ A szolidáris megközelítést szorgalmazó David Luban azt írja, hogy a nemzetközi közösség felelős az emberek védelméért, mind az államon kívüli, mind pedig az államon belüli agresszióval szemben. Kiemeli, hogy egy erőszakot elkövető állam nem hivatkozhat szuverenitására vonatkozó jogaira, amikor az alapvető emberi jogokat nem garantálja saját állampolgárai számára.⁷⁶

ENSZ-felhatalmazással vagy ENSZ-felhatalmazás nélkül?

Mind a 2001-es R2P-jelentés, mind a 2005-ös Világsúcson született határozat kiemeli, hogy egyedül az ENSZ BT-nek van joga az emberi jogok súlyos és tömeges megsértése esetén fegyveres beavatkozást indítani egy állammal szemben. *A BT az ENSZ Alapokmány 7. fejezete alapján rendelheti el a fegyveres erő alkalmazását.* A 7. fejezet azt tárgyalja, hogy mi a teendő a béke veszélyeztetése, a béke megszegése, valamint a támadó vagy agresszív természetű cselekmények esetében. A fejezet 39. cikke kimondja, hogy a béke bármilyen veszélyeztetése vagy megszegése esetében a BT ajánlásokat és határozatokat hozhat a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és helyreállítása érdekében.⁷⁷ Míg a 39. cikk általános felhatalmazást ad a cselekvésre, addig a 7. fejezet 42. cikke konkrét eszközt kínál a végrehajtáshoz.⁷⁸ A 42. cikk kimondja, hogy ha a 41. cikkben kifejezett fegyveres erővel nem járó szankciók hatástalannak bizonyulnak, úgy a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához szükséges légi, tengeri és szárazföldi műveleteket indíthat az ENSZ BT.⁷⁹

A 2005-ös Világsúcson kiadott határozat szerint R2P elindítására elviekben kizárólag az ENSZ BT adhat felhatalmazást határozat formájában, a nemzetközi gyakorlat azonban

⁷³ Nicholas Wheeler: *Saving Strangers*. In K. M. Fierke: *Diplomatic interventions. Conflict and change in globalizing world*. Palgrave Macmillan, 2005. 71.

⁷⁴ Ian Holliday – Brendan Howe: Human security: a global responsibility to protect and provide. *The Korean Journal of Defence Analysis*, 23. (2011), 1. 86.

⁷⁵ Wheeler (2005) i. m. 71.

⁷⁶ Holliday–Howe (2011) i. m. 86.

⁷⁷ Sulyok Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Gondolat, 2004. 131.

⁷⁸ Sulyok (2004) i. m. 134.

⁷⁹ Sulyok (2004) i. m. 134.

néhány esetben másról árulkodik. 1999-ben Koszovóban a NATO a népiertás megállítása érdekében az ENSZ BT felhatalmazása nélkül indította el erőit, amit később az akkori ENSZ-főtitkár – Kofi Annan – ugyan jogtalannak, de legitimnek minősített.⁸⁰ A 2001-es ICISS-jelentés foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy ha az ENSZ BT nem képes időben megfelelő döntéseket hozni egy humanitárius katasztrófa idején, akkor mely nemzetközi szerv vehetné át a szerepét. Elsődlegesen felmerül az ENSZ Közgyűlés, amelyben valamennyi tagállam képviselteti magát, tehát döntései a reprezentativitás révén megalapozottak lennének, azonban a Közgyűlésnek jelenleg nincs felhatalmazása ilyen jellegű döntések meghozatalára. A témával kapcsolatban természetesen tanácskozhat, kivéve, ha azzal éppen a BT is foglalkozik, illetve ajánlásokat tehet erőszak alkalmazására is.⁸¹

További lehetőségként felmerülnek még a regionális szervezetek is, mint a NATO, bár nem döntéshozó, hanem végrehajtó szereplőként. A nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető esetekben a regionális szervezetek eljárása legitimációs deficit miatt vitatott, tekintettel arra, hogy az R2P univerzális mivolta nem egyeztethető össze a regionális szervezetek partikularitásával.⁸² Az ICISS érvelése szerint egy nemzetközi beavatkozást igénylő, az emberi jogok súlyos és tömeges megsértését előidéző probléma a régió többi országára is hatással van, így megoldásában a regionális szervezetek sokkal motiváltabbak lehetnek. Líbia esetében például az Afrikai Unió (AU) és az Arab Liga is érdekelt volt a válság kezelésében, amelyet jól mutat, hogy az AU kifejezetten az ENSZ beavatkozását is kérte.⁸³ Koszovó esetében pedig a NATO már bizonyította reagálóképességét.

Az R2P végrehajtása Líbiában

2010 decemberében Tunéziában kirobbant a világot váratlanul érő tüntetéshullám, vagyis az arab tavasz,⁸⁴ amely 2011-ben Líbiát is elérte, amikor tüntetések indultak az 1969 óta hatalmon lévő Moammer Kadhafi ellen. Az 1980-as évek alatt Kadhafi neve több nyugat-európai ország, valamint az USA elleni terrortámadások kapcsolatában is felmerült, azonban 2003-ban az iraki beavatkozás hajnalán – valószínűleg félve attól, hogy az USA csapatai Líbiában is megjelennek – Kadhafi megszüntette a vegyifegyver-programját, és nem várt gyorsasággal kezdett el alkalmazkodni a nemzetközi közösség elvárásaihoz, így a vezető nemzetközi megítélése folyamatosan javult.⁸⁵ Ennek ellenére 2011. február 15-én tömegtüntetés kezdődött Bengáziban, ami hamarosan országos méretűvé vált. A nemzetközi közösséget váratlanul érte a tüntetések ilyen gyorsaságú kibontakozása.

⁸⁰ United Nations General Assembly. *Resolution 60/1 2005: World Summit Outcome*. 2005. október 24.

⁸¹ Sulyok (2004) i. m. 138.

⁸² Andrea Carati: Responsibility to protect, NATO and the problem of who should intervene: reassessing the intervention in Libya. *Global Change, Peace and Security*, 29. (2017), 3. 293–309.

⁸³ The responsibility to protect. (2001) i. m. 54.

⁸⁴ Besenyő János – Marsai Viktor: *Országismertető: Líbia*. Székesfehérvár, Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanács, 2012. 62.

⁸⁵ Aidan Hehir – Roberts Murray (szerk.): *Libya: The responsibility to protect and the future of humanitarian intervention*. Palgrave Macmillan, 2013. 2–3.

Sem a Crisis Watch,⁸⁶ sem a Fragile State Index 2011-es jelentéseiben nem jelezték, hogy kialakulóban lehet egy ilyen nagyméretű tömegtüntetés az országban,⁸⁷ habár az FSI már akkor az öt legveszélyeztetettebb állam közé sorolta Líbiát Tunézia, Egyiptom, Jemen és Szíria mellett.⁸⁸ Kadhafi a békés tüntetésekre adott fegyveres választ nemcsak az ENSZ, de az Arab Liga és az Afrikai Unió is elítélte. Az Iszlám Konferencia Szervezete továbbá kijelentette, hogy Kadhafi tüntetésekre adott reakciója nem egyeztethető össze az iszlám értékekkel,⁸⁹ az ENSZ Emberi Jogi Tanács pedig felfüggesztette Líbia tagságát, amelyet egyhangúlag szavazott meg a Közgyűlés.⁹⁰ A tüntetések kitörését követően Líbia egy év leforgása alatt több mint ötven helyet zuhant a Failed State Index listáján,⁹¹ a vizsgált 177 ország közül a 111.-ről az 50. helyre került.⁹²

Az ENSZ gyorsan reagált, és már február 15-én nyilatkozatban kérték Líbiát, hogy biztosítsa állampolgárai biztonságát. Az ENSZ BT 2011. február 26-án megszavazta az 1970-es határozatot, amelyben felszólították az országot az emberi jogok tömeges és szisztematikus megsértésének megszüntetésére. A határozat keretében továbbá fegyverembargót vetettek ki Líbiára, a líbiai hatóságok vagyonának befagyasztását és utazási tilalmat rendeltek el.⁹³ Kadhafi nem teljesítette az 1970-es határozatban meghozott utasításokat, így pár héttel később, március 17-én az ENSZ BT megszavazta az 1973-as határozatot, amelyben a polgári lakosság védelme érdekében az ország felett repülési tilalmat vezettek be, valamint felhatalmazást adtak a nemzetközi közösség számára az emberi jogok súlyos és szisztematikus megsértésének felszámolására és a tűzszünet kikényszerítésére, aminek teljesítését a NATO vállalta magára.⁹⁴ Míg az 1970-es határozatot minden tagállam szükségszerűnek látta, az 1973-as határozat bevezetését komoly vita előzte meg az ENSZ BT-tagállamok között. 2011. szeptember 16-án egy harmadik, a 2009-es határozat is elfogadásra került. Az egyhangúlag elfogadott határozat megengedte az új líbiai hatóságok, valamint az ENSZ személyi állománya számára történő fegyverszállítást, az ENSZ BT Szankcióbizottságának előzetes értesítésének feltételével.⁹⁵

⁸⁶ International Crisis Group: *Crisis Watch Report 2011*.

⁸⁷ Hehir–Murray (szerk.) (2013) i. m. 4.

⁸⁸ The Fund for Peace: *The Failed States Index 2011*.

⁸⁹ Alex J. Bellamy – Paul D. Williams: The new politics of protection? Côte d'Ivoire, Libya and the responsibility to protect. *International Affairs*, 87. (2011), 4. 839–840.

⁹⁰ Thomas George Weiss: *Whither R2P?* In Thomas George Weiss et alii: *The responsibility to protect: challenges and opportunities in light of the Libyan intervention*. Oxford, Leicester, Aberystwyth: E-International Relations, 2011.

⁹¹ The Fund for Peace: *The Failed States Index 2012*.

⁹² A Fragile State Index besorolása alapján minél rosszabb helyen áll egy ország, annál előrébb foglal helyet a listán, így például 2011-ben Szomália az 1., míg Finnország a 177. helyen állt.

⁹³ United Nations Security Council: *Resolution S/RES/1970 (2011)*.

⁹⁴ United Nations Security Council: *Resolution S/RES/1973 (2011)*.

⁹⁵ United Nations Security Council: *Resolution S/RES/2009 (2011)*.

Az 1970-es és az 1973-as határozatokról szóló szavazás

Humanitárius intervenció vagy R2P elindításához „a Biztonsági Tanács [...] tagjainak az összes állandó tagok egybevágó szavazatait magában foglaló kilenc igenlő szavazatával kell hoznia”.⁹⁶ Amíg az 1970-es határozatot a BT minden állandó tagja elfogadta, addig az 1973-as határozattal kapcsolatban *Franciaország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok* fegyveres beavatkozást támogató álláspontjával szemben *Kína és Oroszország* Líbia határainak és területének sérthetetlenségét, valamint az ország belügyeibe való be nem avatkozás mellett állt ki, mindemellett elítélték a Kadhafi-rezsim erőszakos cselekedeteit. Kína és Oroszország – véleményük ellenére – a határozat hatálybalépését a szavazás alkalmával nem gátolták, csak tartózkodtak. A BT 15 tagja közül Oroszországon és Kínán kívül még a tartózkodás jogával élt Németország, Brazília és India is.⁹⁷ Kiemelendő továbbá, hogy humanitárius katasztrófák esetében a vétő felhasználásának jogát a 2001-es R2P-jelentés is elkerülendőnek tekinti.⁹⁸

A beavatkozás mellett állók közül *Franciaország* sürgette leginkább az 1973-as határozat megszavazását.⁹⁹ Az akkori francia külügyminiszter, Alain Juppé 2011-ben, nyilatkozatában elmondta, hogy a nemzetközi közösség túl lassan reagált az arab tavasz eseményeire Egyiptomban és Tunéziában, ezért Líbia esetében strukturáltabb és gyorsabb döntésekre lenne szükség. Juppé szerint az intervenció elkerülésének katasztrofális következményei lehetnek, és nem szabad hagyni, hogy a Kadhafi-rezsim támogatóinak lelkesedése elvonja a nemzetközi közösség figyelmét arról, hogy a líbiai nép nagy része erőszakos elnyomás alatt áll, továbbá kiemelte, hogy a be nem avatkozás az ENSZ hitelességét is megkérdőjelezné. Hozzátette még, hogy a beavatkozással az autokratikus és diktatórikus rendszerek számára is példát lehetne statuálni, mutatva, hogy cselekedeteik nem járnak következmények nélkül.¹⁰⁰

Az *Egyesült Királyság* teljes támogatásáról biztosította Franciaországot a líbiai beavatkozással kapcsolatban, sőt azonnal felajánlotta katonai erejét az 1973-as ENSZ BT-határozat végrehajtására.¹⁰¹ Az Egyesült Királyság azonos véleményen volt Franciaországgal az intervenciót illetően. David Cameron miniszterelnök szerint a határozat központi célja az erőszak megszüntetése, a lakosság védelme, és az arra irányuló lehetőség megteremtése, hogy a líbiai nép meghatározhassa saját, Kadhafi nélküli jövőjét. Cameron egy 2011-es nyilatkozatában kiemelte azon tényezőket, amelyekre a nemzetközi közösségnek kifejezetten figyelnie kellene a beavatkozás során. Az egyik ilyen tényező a beavatkozás hatáskörének és legitimitásának vizsgálata. A másik annak figyelembevétele, hogy a Kadhafi-rezsim nem vette tudomásul az ENSZ BT 1970-es határozatát,

⁹⁶ Az Egyesült Nemzetek Szervezete: *Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya* (San Francisco, 1945. június 26.).

⁹⁷ Hehir–Murray (szerk.) (2013) i. m. 17.

⁹⁸ The responsibility to protect. (2001) i. m. 14.

⁹⁹ Daniel Silander: R2P–Principle and Practice? The UNSC on Libya. *Journal of Applied Security Research*, 8. (2013), 2. 271.

¹⁰⁰ United Nations Security Council: *S/PV.6498 Report* (2011. március 17.).

¹⁰¹ Silander (2013) i. m. 272.

és tovább folytatta az állampolgárokat érintő erőszakos cselekedeteit. A harmadik, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni az Átmeneti Nemzeti Tanács (*Transitional National Council*)¹⁰² és az Arab Liga kérelmét a Kadhafi-rezsim légitámadásai elleni védelemért.¹⁰³

Az Egyesült Államok is egyetértett Franciaország és az Egyesült Királyság fegyveres beavatkozás melletti érveivel, és támogatta az általuk elfogadott határozatot is.¹⁰⁴ Barack Obama amerikai elnök azt nyilatkozta – miután a nemzetközi közösség lassú reagálással vádolta –, hogy keményebb lépéseket fog tenni a Kadhafi-rezsim agresszív fellépése ellen. Ezzel szemben Robert Gates amerikai védelmi miniszter óvatosságra intette az Egyesült Államokat, tekintve, hogy az USA iraki és afganisztáni elhúzóódó jelenléte sok erőforrást emészt fel.¹⁰⁵

Kína Oroszországgal együtt erősen kritizálta az eddig említett három BT-tag álláspontját, mert Kína szerint bárminemű beavatkozás sértené Líbia szuverenitását, amit teljes mértékben elfogadhatatlannak tart.¹⁰⁶ Álláspontja ellenére Kína elfogadta Franciaország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok, továbbá az Arab Liga és az Afrikai Unió közös álláspontját, miszerint humanitárius okokból szükségzerű a beavatkozás Líbia belügyeibe. Kína nemcsak a tárgyalások alatt, de a beavatkozás végrehajtása során is többször kifejezte aggodalmát az intervencióval kapcsolatban. A kínai kormány azzal vádolta a nyugati hatalmakat, hogy túlterjeszkednek az 1973-as határozatban foglaltakon, és azt megszegve tevékenykednek katonai erők Líbiában. A kínai kormány szóvivője, Jiang Yu 2011-ben azt nyilatkozta, hogy a nyugati hatalmak nem az emberek megmentéséért, csak a kőolajforrások megszerzéséért avatkoznak be az országot érintő ügyekbe. Továbbá kiemelte, hogy a nyugati hatalmaknak szem előtt kéne tartaniuk azt, hogy az 1973-as határozat az állampolgárok védelmére jött létre, nem pedig a humanitárius katasztrófa elmélyítésére.¹⁰⁷

Oroszország egyértelműen elutasította Kadhafi a líbiai nép felett gyakorolt erőszakos uralmát, és elismerte a líbiai vezetés felelősségét a kialakult embertelen állapotokért. Az orosz kormány támogatta az ENSZ BT 1970-es határozatát, és bár elítélte Líbia szuverenitásának megsértését és tartott az 1973-as határozat esetleges negatív következményeitől, nem élt vétőjogával az 1973-as határozattal kapcsolatban sem. Szergej Lavrov orosz külügyminiszter szerint beigazolódtak a kétségeik, mert a nyugati hatalmak beavatkozása a vártnál messzebbre ment,¹⁰⁸ és megkérdőjelezte a NATO-bombázások jogszerűségét is, amikor légitámadások alkalmával a NATO likvidálta Kadhafi családtagjait.¹⁰⁹

¹⁰² Kadhafi halála után az ENSZ által támogatott Átmeneti Nemzeti Tanács kormányzott az ország nyugati felében.

¹⁰³ David Cameron: Oral statement to Parliament PM statement on the UN Security Council Resolution on Libya. London, 2011. március 18.

¹⁰⁴ Silander (2013) i. m. 274.

¹⁰⁵ E. David Sanger – Thom Shanker: Gates warns of risks of a no-flight zone. *New York Times*, 2011. március 2.

¹⁰⁶ Bellamy–Williams (2011) i. m. 840.

¹⁰⁷ Patrick Goodenough: Russia, China accuse west of exceeding UN resolution, making Libyan crisis worse. *CNS News*, 2011. március 29.

¹⁰⁸ Catrina Stewart: Russia accuses Nato of 'expanding' UN Libya resolution. *Independent*, 2011. július 5.

¹⁰⁹ Bellamy–Williams (2011) i. m. 845.

Az ENSZ BT állandó tagjainak ellentmondásos álláspontjain túl több mint negyven ENSZ-tagállam támogatásával végül életbe lépett az 1973-as ENSZ BT-határozat és így a NATO megkezdhetette a beavatkozást. Az ENSZ nem először találkozott az észak-afrikai országgal, már 1950 óta aktív Líbiában az úgynevezett ENSZ-országcsapat (*UN Country Team* – UNCT) keretében, amely az ország fejlesztési kihívásainak kezelésében segédkezik.¹¹⁰

NATO-beavatkozás

A 2011-es líbiai beavatkozás során rendkívül megosztó volt a NATO megítélése. A nemzetközi közösség egy része az R2P első valódi megvalósulását látta az intervencióban, más részük viszont azzal vádolta a transzatlanti szervezetet, hogy túllépte az 1973-as határozatban kijelölt hatáskörét. A NATO a beavatkozást legitim ENSZ BT-mandátummal kezdte meg 2011. március 17-én, ellentmondásos megítélése pedig több okból is adódhat. Egyrészt abból, hogy a tagállamok a szövetségen kívül önállóan is tevékenykedtek, például a beavatkozás korai időszakában a légicsapásokat az Egyesült Királyság, Franciaország és az Egyesült Államok a szövetségtől függetlenül hajtották végre, amivel úgy tűnt, hogy a NATO kezéből kicsúszik a művelet koordinálása. Továbbá annak ellenére, hogy az Afrikai Unió véget akart vetni a támadásoknak és tárgyalásokat akart kezdeményezni a tűzszünetre vonatkozóan,¹¹¹ a beavatkozó államok – függetlenül a NATO-tól – továbbra is fegyvereket juttattak a felkelő csapatoknak. Másrészt pedig miután az ENSZ megadta a mandátumot a NATO számára, az a kritika érte, hogy ellenőrzés nélkül hagyta a NATO-t, amely a művelet végrehajtása során nem volt elszámoltatható semmilyen nemzetközi politikai szerv által. Látszólag a NATO fő célja már nemcsak a légtérzár biztosítása, a civileket fenyegető erők bombázása és a tűzszünet kikényszerítése volt, hanem időközben átvette a líbiai felkelők légierijének szerepét is, és úgy tűnt, hogy elkezdte támogatni a rezsimváltást, amelyre viszont a BT már nem adott felhatalmazást.¹¹² Továbbá a NATO olyan területeken is csapásokat indított, ahol a civilek élete nem volt veszélyben, valamint Kadhafi családjának városát, Szurtot is megtámadta, annak ellenére, hogy már Kadhafi is nyitottságot mutatott a tűzszünetre.¹¹³ Ezen események kidomborították a NATO ENSZ felé történő elszámoltathatóságának hiányát.¹¹⁴ Mindezek ellenére a NATO, bár kijelentette, hogy több tanulságot is le kell vonniuk az eseményekből, az intervenciót és az abban betöltött szerepüket teljes sikernek értékelték. Elmondták, hogy több tízezer embert sikerült megmenteniük a teljes

¹¹⁰ Marsai Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből. *Nemzet és Biztonság*, 7. (2014), 3. 83.

¹¹¹ Laura-Maria Herta: Responsibility to protect and human security in UN's involvement in Libya. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Studia Europaea*, 64. (2019), 2. 221–241

¹¹² Patrick C. R. Terry: The Libya intervention (2011): neither lawful, nor successful. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 48. (2015), 2. 167.

¹¹³ Terry (2011) i. m. 167.

¹¹⁴ Carati (2017) i. m.

megsemmisüléstől, valamint végrehajtottak egy tökéletes légitámadást, amely minimális járulékos veszteséggel járt, és ami hozzásegítette a felkelőket Kadhafi uralmának megszüntetéséhez.¹¹⁵ A hét hónapos NATO-művelet 2011. október 31-én véget ért, ekkorra már több mint száz állam elismerte Líbia új kormányát, a Nemzeti Átalakulás Tanácsát (*National Transitional Council*).¹¹⁶

Miután a NATO kivonult Líbiából, a helyzet továbbra is feszült maradt, ezt követően pedig 2014-ben kitört a második líbiai polgárháború.¹¹⁷ 2019-ben Haftar¹¹⁸ támadást indított Tripoli ellen, amely egy harmadik polgárháborúhoz vezetett.¹¹⁹ Az országban továbbra is rendezetlen a helyzet a szünni nem akaró harcok miatt. Az ENSZ politikai missziója 2011 vége óta próbál egy konfliktus utáni rehabilitációt végrehajtani a választási rendszer, az igazságszolgáltatás, az alkotmányozó folyamat, a közbiztonság és az emberi jogok reformjában, valamint humanitárius segítséget nyújt többek között a milíciák összecsapásai során lakóhelyüket elhagyni kényszerült családok részére. Az ENSZ tevékenysége ellenére az ország kettéosztottsága miatti folyamatos szembenállás hátráltatja a fejlődést.¹²⁰

Következtetés

A hidegháborút követően a hagyományos biztonságelméletek mellett olyan új megközelítések jelentek meg, amelyek az állam mellett az egyént is a biztonság középpontjába helyezték, így alakult ki a humánbiztonság elmélete és a koncepció szűk értelmezésének keretében a *védelmi felelősség* fogalma. A tanulmány az ENSZ és a NATO 2011-es líbiai beavatkozásán keresztül betekintést nyújtott az R2P kialakulásába és a koncepció dilemmáiba. Láthattuk, hogy bár az államok szuverenitásának megsértése és a belügyeibe való beavatkozás nemzetközi jogot sért, amikor az állam elnyomásban részesíti saját állampolgárait és cselekvése veszélyt jelent a nemzetközi békére és biztonságra, az ENSZ felelősségének érzi a beavatkozást. Ilyen esetekben a nemzetközi közösség humanitárius intervenció, 2005 óta pedig az R2P formájában reagál, amelynek elindítására kizárólag az ENSZ BT adhat felhatalmazást. Felvetődik a kérdés, hogy ha a BT késlekedik a döntéshozatallal, mely másik szervezet tudná átvenni a helyét. Reprezentativitás alapján az ENSZ Közgyűlés lenne a legmegfelelőbb, azonban erre nincs felhatalmazása. Végrehajtás szintjén pedig felmerülhetnek olyan regionális szervezetek, mint a NATO, azonban az R2P univerzális mivolta nem egyeztethető össze azzal, hogy a NATO a világ államainak csak töredékét képviseli.

¹¹⁵ Ivo H. Daalder – James G. Stavridis: NATO's victory in Libya: the right way to run an intervention. *Foreign Affairs*, 91. (2012), 2. 3.

¹¹⁶ Terry (2011) i. m. 166.

¹¹⁷ The Fund for Peace: The Fragile States Index 2014.

¹¹⁸ Haftar a Benghází székhelyű Líbiai Nemzeti Hadsereg (*Libyan National Army*) vezetője, célja a hatalom átvétele az ENSZ által támogatott Tripoli székhelyű nemzeti egységkormányval szemben.

¹¹⁹ The Fund for Peace: The Fragile States Index 2020.

¹²⁰ United Nations Support Mission in Libya: A Líbiában tevékenykedő ENSZ szervek listája.

Az ENSZ és a NATO líbiai beavatkozását a kutatók egy része az R2P első tényleges megvalósulásának tekinti.¹²¹ Kadhafi emberi jogokat súlyosan sértő magatartására válaszul az ENSZ BT 2011 februárjában minden állandó tag támogatásával elfogadta az 1970-es határozatot, amelyben felszólították Kadhafit a tüntetőkkel szembeni megtorló cselekedeteinek megszüntetésére. Ezt azonban nem teljesítette, így 2011 márciusában Franciaország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok támogató, Kína és Oroszország tartózkodó szavazatainak köszönhetően elindították az 1973-as BT-határozatban foglalt intervenciót a líbiai nép megmentéséért.

A líbiai beavatkozás eredményei az R2P *négy alapvető célkitűzése tekintetében*¹²² a következőképpen foglalható össze. Az *első célkitűzésnek* megfelelően – miszerint a beavatkozás célját, módját és folyamatát egyértelműen meg kell határozni – megállapítható, hogy az ENSZ BT pontosan kijelölte a beavatkozás lépéseit és a NATO hatáskörét az 1970-es és 1973-as határozatokban, amelyeket a BT-tagok többsége jóváhagyott. Az első célkitűzés teljesítését tehát *sikeresnek* értékelhetjük. A *második célkitűzés* alapján az 1970-es határozatban az ENSZ Alapokmány 7. fejezetének 41. cikke szerint először csak fegyveres erővel nem járó szankciókat vetettek be, és felszólították Kadhafit a felkelők elleni megtorló intézkedéseinek megszüntetésére. Miután ezzel nem jártak sikerrel, foganatosították az ENSZ Alapokmány 7. fejezetének 42. cikke alapján elfogadott 1973-as határozatot, amelynek során már katonai erő alkalmazására is sor került. Ennélfogva a második cél – miszerint kizárólag abban az esetben alkalmazható fegyveres erő, amikor már minden más szankciót bevetettek, és azok hatástalannak bizonyultak – is *sikeresnek* tekinthető. A *harmadik célkitűzés* szerint katonai beavatkozás kizárólag a javasolt célok elérésére irányulhat a károk és az emberi veszteségek minimalizálásának figyelembevételével. Ennél a célkitűzésnél már problémákba ütközünk, hiszen a kritikák szerint a NATO túlterjeszkedett az 1973-as határozatban foglaltakon. A határozat szerint a NATO feladata a légtérzár ellenőrzése, valamint az emberi jogok súlyos és szisztematikus megsértésének felszámolása és a tűzszünet kikényszerítése volt. Ennek ellenére azonban a NATO légierijét a felkelők támogatására fordította, és úgy tűnt, hogy céljai között szerepel egy lehetséges rezsimváltás kikényszerítése is. A harmadik célkitűzés sikeressége a mai napig vitatott, bár a beavatkozás számos pozitív tapasztalatot eredményezett, inkább *sikertelennek* tekinthető. Végül pedig a *negyedik célkitűzés* kapcsán – amely az intervencióban részt vevő országok vagy nemzetközi szervezetek számára kijelöli a hosszú távú és fenntartható béke és biztonság megteremtésének elősegítését – a NATO tevékenységét az a kritika érheti, hogy Líbiából való kivonulását követően nem épített ki az ország helyreállítását célzó válságkezelő programot. Egy ideig sem a NATO, sem Líbia nem keresték a kapcsolatot, azonban az utóbbi időben van remény az együttműködésre. A NATO-val ellenben az ENSZ politikai, támogató missziója, az UNSMIL (*United Nations Support Mission Libya*) 2011 októbere óta a mai napig jelen van az országban, és segít a politikai rendszer újjáépítésében. Így tekintettel arra,

¹²¹ Sarah Brockmeier – Oliver Stuenkel – Marcos Tourinho: The impact of the Libya intervention debates on norms of protection. *Global Society*, 30. (2016), 1. 113–133.

¹²² The responsibility to protect. (2001) i. m. 27.

hogyan a NATO kivonulása óta kitört két újabb polgárháború 2014-ben és 2019-ben, továbbá az UNSMIL részsikereinek ellenére rendezetlenek maradtak az országot megosztó erőviszonyok – nincs egységes államvezetés és központi kormányzati hatalom –, illetve a milíciák folyamatos összecsapásai is nehezítik a lakosság életét, a negyedik célkitűzést *sikertelennek* tekinthetjük.

Összefoglalva tehát, a NATO az ENSZ BT felhatalmazásával végrehajtott 2011-es beavatkozása Líbiában a részsikerek ellenére inkább sikertelennek tekinthető, értékelve az R2P koncepciójában meghatározott alapvető célkitűzések teljesülését, valamint figyelembe véve az országban a forrongó állapotokat a NATO kivonulása óta.

Felhasznált irodalom

- Bellamy, Alex J. – Paul D. Williams: The new politics of protection? Côte d'Ivoire, Libya and the responsibility to protect. *International Affairs*, 87. (2011), 4. 825–850. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2011.01006.x>
- Bellamy, Alex J.: Whither the responsibility to protect? Humanitarian intervention and the 2005 World Summit. *Ethics and International Affairs*, 20. (2006), 2. 143–169.
- Besenyő János – Marsai Viktor: *Országismertető: Líbia*. Székesfehérvár, Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanács, 2012.
- Biedermann Zsuzsánna: A védelem felelőssége. *Nemzet és Biztonság*, 5. (2012), 1. 52–63.
- Brockmeier, Sarah – Oliver Stuenkel – Marcos Tourinho: The impact of the Libya intervention debates on norms of protection. *Global Society*, 30. (2016), 1. 113–133. Online: <https://doi.org/10.1080/13600826.2015.1094029>
- Cameron, David: *Oral statement to Parliament PM statement on the UN Security Council Resolution on Libya*. London, 2011. március 18. Online: www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-on-the-un-security-council-resolution-on-libya
- Carati, Andrea: Responsibility to protect, NATO and the problem of who should intervene: reassessing the intervention in Libya. *Global Change, Peace and Security*, 29. (2017), 3. 293–309. Online: <https://doi.org/10.1080/14781158.2017.1384719>
- Collins, Alan (szerk.): *Contemporary security studies*. Oxford, Oxford University Press, 2010. 2nd Edition.
- Daalder, Ivo H. – James G. Stavridis: NATO's victory in Libya: the right way to run an intervention. *Foreign Affairs*, 91. (2012), 2. 2–7. Online: www.foreignaffairs.com/articles/libya/2012-02-02/natos-victory-libya
- Global Center for Responsibility to Protect: *What is R2P?* Online: www.globalr2p.org/what-is-r2p/
- Goodenough, Patrick: Russia, China accuse west of exceeding UN resolution, making Libyan crisis worse. *CNS News*, 2011. március 29. Online: <https://cnsnews.com/news/article/russia-china-accuse-west-exceeding-un-resolution-making-libyan-crisis-worse>
- Hehir, Aidan – Roberts Murray (szerk.): *Libya: The responsibility to protect and the future of humanitarian intervention*. Palgrave Macmillan, 2013. Online: <https://doi.org/10.1057/9781137273956>
- Hehir, Aidan: The permanence of inconsistency: Libya: The Security Council, and the responsibility to protect. *International Security*, 38. (2013), 1. 137–159. Online: https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00125

- Hehir, Aidan: From human security to the responsibility to protect: the co-option of dissent? *Michigan State International Law Review*, 23. (2015), 3. Online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2900498
- Herta, Laura-Maria: Responsibility to protect and human security in UN's involvement in Libya. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Studia Europaea*, 64. (2019), 2. 221–241 Online: <https://doi.org/10.24193/subbeuropaea.2019.2.10>
- Holliday, Ian – Brendan Howe: Human security: a global responsibility to protect and provide. *The Korean Journal of Defence Analysis*, 23. (2011), 1. 73–91. Online: www.researchgate.net/publication/266445910_Human_Security_A_Global_Responsibility_to_Protect_and_Provide
- International Crisis Group: *Crisis Watch Report 2011*. Online: www.crisisgroup.org/crisiswatch/january-2011#libya
- Kofi Annan: *Two Concepts of Sovereignty*. 1999. szeptember 18. Online: www.un.org/sg/en/content/sg/articles/1999-09-18/two-concepts-sovereignty
- Marsai Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből. *Nemzet és Biztonság*, 7. (2014), 3. 82–104. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2014_3_10_marsai_viktor.pdf
- Péczei Anna: A humán biztonság elmélete és gyakorlata, Kanada és Japán példáján. *Grotius*, (2011). 1–13. Online: www.grotius.hu/doc/pub/ESLRKT/2011_243_peczeli_anna_a_human-biztonsag_elmelete_es-gyakorlata.pdf
- Sanger, E. David – Thom Shanker: Gates warns of risks of a no-flight zone. *New York Times*, 2011. március 2. Online: www.nytimes.com/2011/03/03/world/africa/03military.html
- Silander, Daniel: R2P–Principle and Practice? The UNSC on Libya. *Journal of Applied Security Research*, 8. (2013), 2. 262–284. Online: <https://doi.org/10.1080/19361610.2013.765340>
- Stewart, Catrina: Russia accuses Nato of 'expanding' UN Libya resolution. *Independent*, 2011. július 5. Online: www.independent.co.uk/news/world/africa/russia-accuses-nato-of-expanding-un-libya-resolution-2306996.html
- Sulyok Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Gondolat, 2004.
- Terry, C. R. Patrick: The Libya intervention (2011): neither lawful, nor successful. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 48. (2015), 2. 162–182. Online: <https://doi.org/10.2307/24585876>
- The Fund for Peace: *The Failed States Index 2012*. Online: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/cfsir1210-failedstatesindex2012-06p.pdf>
- The Fund for Peace: *The Fragile States Index 2014*. Online: www.files.ethz.ch/isn/182267/cfsir1423-fragilestatesindex2014-06d.pdf
- The Fund for Peace: *The Fragile States Index 2020*. Online: <https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2020/05/fsi2020-report.pdf>
- The Fund for Peace: *The Failed States Index 2011*. Online: www.pucsp.br/ecopolitica/downloads/failed_states_index_2011.pdf
- Global Centre for the Responsibility to Protect: *The responsibility to protect: report of the international commission on intervention and state sovereignty* (2001. december 1.). Online: www.globalr2p.org/resources/the-responsibility-to-protect-report-of-the-international-commission-on-intervention-and-state-sovereignty-2001/
- United Nations: *Charter of the United Nations*. II/4. San Francisco, 1945. 06. 26. Online: www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-ii/index.html
- United Nations: *Charter of the United Nations*. VII/39. San Francisco, 1945. 06. 26. Online: www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html

- United Nations General Assembly. *Resolution 60/1 2005: World Summit Outcome*. 2005. október 24. Online: www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
- United Nations Security Council: *Resolution S/RES/1970 (2011)*. Online: [www.undocs.org/S/RES/1970%20\(2011\)](http://www.undocs.org/S/RES/1970%20(2011))
- United Nations Security Council: *Resolution S/RES/1973 (2011)*. Online: [www.undocs.org/S/RES/1973%20\(2011\)](http://www.undocs.org/S/RES/1973%20(2011))
- United Nations Security Council: *Resolution S/RES/2009 (2011)*. Online: <https://unsmil.unmissions.org/sites/default/files/SRES2009.pdf>
- United Nations Security Council: *S/PV.6498 Report*. 2011. március 17. Online: www.security-councilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Libya%20S%20PV%206498.pdf
- United Nations Support Mission in Libya: *A Líbiában tevékenykedő ENSZ szervek listája*. Online: <https://unsmil.unmissions.org/un-libya>
- Weiss, Thomas George: *Whither R2P?* In Thomas George Weiss et alii: *The responsibility to protect: challenges and opportunities in light of the Libyan intervention*. Oxford, Leicester, Aberystwyth: E-International Relations, 2011. Online: www.e-ir.info/wp-content/uploads/R2P.pdf
- Wheeler, Nicholas: *Saving Strangers*. In. Fierke, K.M.: *Diplomatic Interventions. Conflict and Change in Globalizing World*. Palgrave Macmillan, 2005. DOI: 10.1057/9780230509917